

Spoor en post in Nijmegen

Na de start van de spoorwegen in Nederland begreep de post dat dit een belangrijk vervoermiddel was. De trein ging met hoge snelheid. Daarnaast kon men beambten laten meerijden, die tijdens de reis post konden sorteren en stempelen. Maar wat moest er als plaatsnaam in het stempel komen staan? Het kantoor in de trein had immers geen vaste plaats. In het begin had iedere maatschappij 1 spoorlijn en kon men volstaan met de naam van de maatschappij voor deze zogeheten ambulante stempels. Zo kennen we bijvoorbeeld H.SPOORWEG voor de lijn Amsterdam via Haarlem naar Rotterdam. Toen het spoorwegnet zich snel uitbreidde was dit type stempel niet zinvol meer omdat niet langer duidelijk was voor welk traject het gebruikt was. Men ging over op een stempeltype waarin de plaatsnamen van het begin en eind van het traject stonden. In dit artikel bekijken we de stempels waarin de plaatsnaam Nijmegen voorkomt.

Het oudste stempel

Nijmegen werd relatief laat op het Nederlandse spoorwegnet aangesloten. Een van de oorzaken zal zijn geweest dat Nijmegen midden tussen de grote rivieren lag. In de richting 's Hertogenbosch lag de Maas. Om Arnhem te bereiken moet je eerst over de Waal en daarna over de Rijn. Naar Venlo langs de kronkelende

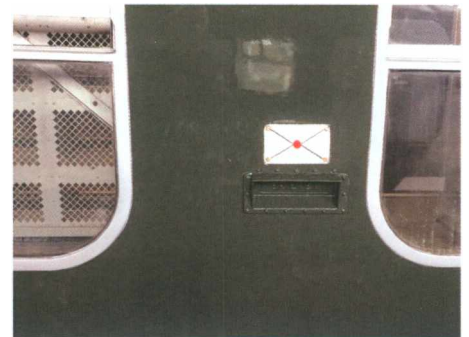
Maas in Limburg of de Maas over bij Mook. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de eerste spoorverbinding op 9-8-1865 tot stand kwam met Kleve. De lijn werd geëxploiteerd door de Rheinische Eisenbahn en met de trein rijdt een Duits postrijtuig mee. Het oudste stempel is daarom een Duits stempel. We zien in afbeelding 1 een kaart van 28-8-1901 met in de tekst de plaatsnamen CLEVE en NYMEGEN. Dit stempel komt ook voor op Nederlandse zegels (afbeelding 2), hoewel dit waarschijnlijk officieel niet toegestaan was. Post kon in de brievenbus van de postwagon gegooid worden en werd dan afgestempeld. Het treinnummer uit de dienstregeling geeft aan in welke richting de trein ging.

Nederlandse trajecten

Zoals al eerder geschreven kwam de aansluiting aan het Nederlandse spoorwegnet relatief laat tot stand. De eerste was in de richting Arnhem. Het besluit daartoe werd genomen in 1873. Dat het geen eenvoudige zaak was blijkt wel uit het feit dat de verbinding in 1879 gereed was. De lijn werd geëxploiteerd door de Staatsspoorwegen. De tweede lijn ging in de richting 's-Hertogenbosch en Tilburg. De aanleg is in 1881 gereed en wordt dan geëxploiteerd door de Nederlandse Zuid-Ooster Spoorweg-Maatschappij. In 1883 wordt de exploitatie overgenomen door de Staatsspoorwegen.



Afbeelding 2 Bahnpoststempel Cleve - Nijmegen met Zug nummer 272 vanuit Nijmegen richting Kleve



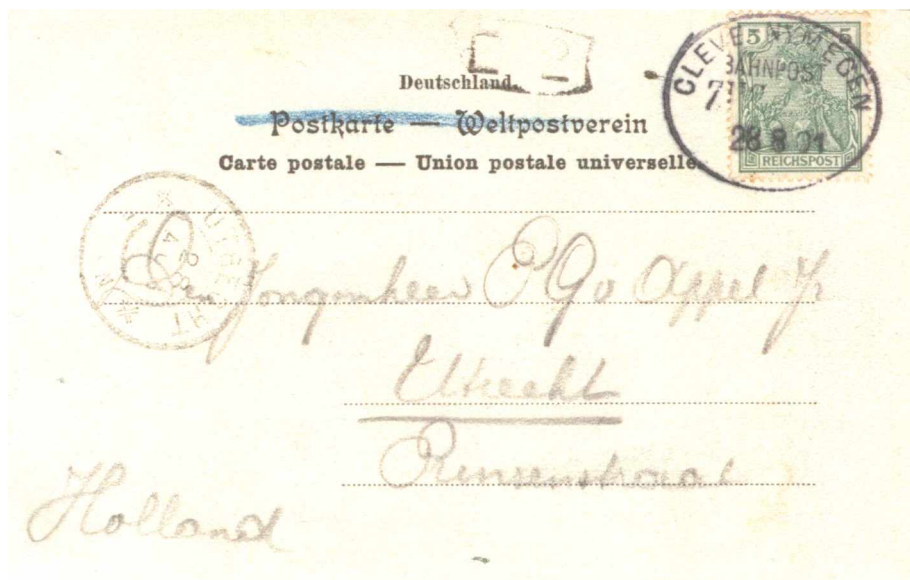
Afbeelding 3 Brievenbus in een postrijtuig van de Nederlandse Spoorwegen

De Maaslijn naar Venlo werd geopend in 1883 en eveneens geëxploiteerd door de Staatsspoorwegen.

Op alle drie de lijnen heeft werkend postvervoer plaatsgevonden, dat wil zeggen dat post werd gesorteerd en gestempeld. Behalve dat post op alle stations werd in- en uitgeladen, kon men post in de brievenbus gooien die aan de buitenkant van de postwagon zat (afbeelding 3). De drie typen gebruikte stempels zullen we nu in detail bespreken.

Kleinrondstempels

In de periode dat bovengenoemde spoorlijnen geopend werden, waren de kleinrondstempels in gebruik. In het boven segment stonden het begin en eindpunt van het traject. De plaatsnamen waren al dan niet afgekort. In afbeelding 4 zien we bijvoorbeeld het stempel van Amsterdam - Nijmegen. De richting waarin de trein ging kunnen we bepalen aan het onder segment. Voor de heengaannde treinen



Afbeelding 1 Kaart met Duits Bahnpoststempel Cleve - Nijmegen

werd een Romeins cijfer gebruikt. Voor de tegengestelde richting een letter. In afbeelding 4 staat de letter A en dat betekent de eerste trein van Nijmegen in de richting van Amsterdam.

Grootrondstempels

Toen de kleinrondstempels vervangen werden door grootrondstempels werd niet afgeweken van de methode van de kleinrondstempels. De trajectnaam met de twee plaatsnamen kwam vast in het bovensegment. In het ondersegment kon een blokje geplaatst worden met een Romeins cijfer of een letter. In afbeelding 5 en 6 zien we kaarten met een grootrondstempel van het traject Amsterdam - Nijmegen. In afbeelding 5 een Ansichtkaart met IV van Baarn naar Enschede. In afbeelding 6 een Ansichtkaart naar Hilversum met B.

Blokstempels

Het postpersoneel op de trein dat op diverse trajecten dienst deed, had een groot aantal stempels tot zijn beschikking. Dat kon een behoorlijk gewicht worden. Er werd in 1909 naar een oplossing gezocht en gevonden in een blokstempel. Dit stempel had een vast middenblok met daarin het datumdeel en de mogelijkheid om het treinnummer/letter er in te plaatsen. Aan de boven en onderzijde konden losse blokjes worden geschroefd met het begin- en eindpunt van het traject (afbeelding 7). Dit type stempel kon met een relatief kleine set aan plaatsnamen op een groot aantal trajecten gebruikt worden. Van de trajecten Amsterdam - Nijmegen en Nijmegen - Venlo hebben we al voorbeelden gezien van de andere typen stempels.

Soms zijn er van een traject stempels in 2 richtingen. Dat betekent niet dat er voor de ene richting alleen letters en voor de andere richting alleen Romeinse cijfers zijn gebruikt. In elk stempel kon men zowel letters als Romeinse cijfers gebruiken. Er zijn stempels bekend zonder een van beiden. In dat geval was de beampte vergeten om een blokje te plaatsen.

In afbeelding 8 zien we een stempel van Venlo - Nijmegen gepost in Boxmeer uit de periode voor de Tweede Wereldoorlog. Dit stempeltype is tot 1976 in gebruik geweest. Uit de naoorlogse periode zien we in afbeelding 9 het stempel Nijmegen - Arnhem. Een aantal stempels van andere trajecten zien we in afbeelding 10.



Afbeelding 6 Ansichtkaart naar Hilversum met grootrondstempel Amsterdam - Nijmegen B



Afbeelding 7 Het blokstempel in onderdelen. Duidelijk te zien zijn de losse delen met de stationsnamen



Afbeelding 4 Briefkaart vanuit Kesteren naar Enkhuizen met kleinrondstempel Amsterdam - Nijmegen A



Afbeelding 5 Ansichtkaart naar Enschede met grootrondstempel Amsterdam - Nijmegen IV

Stoomtram Nijmegen - Wamel

De stempels van het traject Nijmegen - Wamel zijn niet van de trein maar van de stoomtram. De opening van het traject was op 1 augustus 1902. Vanaf het stationsplein reed de tram de spoorstraat in en dan via de Stieltjesstraat en Nieuwe Markstraat naar de Hezelpoort. De tram reed vervolgens onder de Hezelpoort door naar de Koningstraat en verder richting Weurt. Met de tram reed een postbagagewagen mee waarin afgegeven post werd verwerkt. Op 28-2-1934 was de laatste rit van de stoomtram. In afbeelding 11 zien we de postbagagewagen en de gebruikte grootroondstempels.

Lijst met stempels

In afbeelding 12 staat een lijst met alle trajectnamen voor alle genoemde typen stempels. Daarin staat tevens de periode waarin de stempels gebruikt zijn. In deze lijst staan niet alle gebruikte Romeinse cijfers en letters. Dat zou voor dit artikel te ver voeren. Voor wie daar in is geïnteresseerd wordt verwezen naar het boek 'Spoor en Post in Nederland'.

Algemene opmerkingen

Er zijn geen takjestempels met de naam Nijmegen omdat de oudste stempels dateren uit 1879 en men op dat moment al kleinrond stempels invoerde. Er is slechts een beperkt aantal treinstempels van het type kortebalk. Al snel na de invoering van dat type werd voor de treinstempels het blokstempel ingevoerd, zodat er geen kortebalkstempels met de naam Nijmegen zijn.

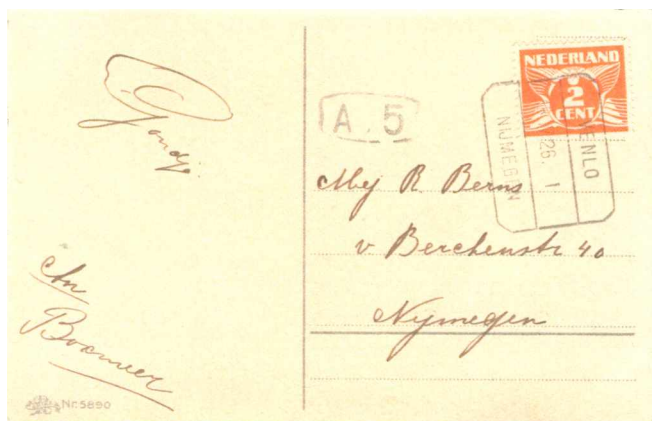
Jan Mulder



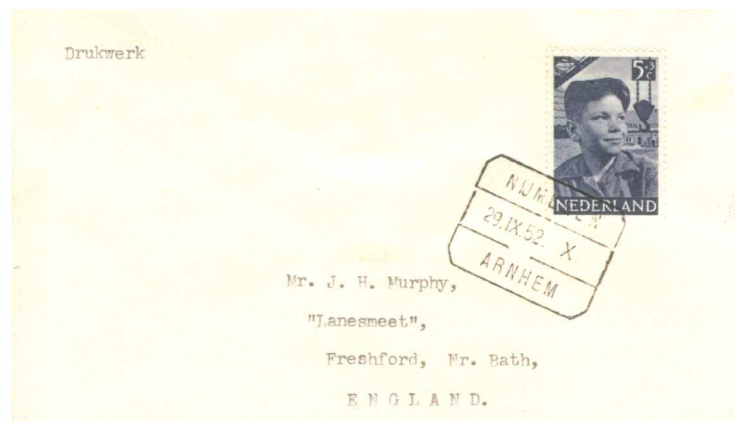
Afbeelding 10 Een aantal blokstempels met de plaatsnaam Nijmegen in het stempel

Literatuur

- Spoor en Post in Nederland, Uitgave Nederlands Spoorwegmuseum, Utrecht 1979.
- Entstehung und Weiterentwicklung der grenzüberschreitenden deutschen Bahnposten, H. Körting, Archiv für deutsche Postgeschichte, Sonderheft 1984, pag. 132-143
- Cuijk aan de spoorlijn, Chr. V.d. Bosch, 1983, Fotoarchiefdienst Cuijk
- Wikipedia, geraadpleegd 27-02-2023
- <https://www.gemeentetramnijmegen.nl/menw.html> geraadpleegd 24-03-2023



Afbeelding 8 Ansichtkaart vanuit Boxmeer naar Nijmegen met het blokstempel Venlo - Nijmegen I



Afbeelding 9 Brief met drukwerk naar Freshford near Bath met blokstempel Nijmegen - Arnhem X

Trajectnaam	Kleinrond	Grootrond	Blok
Amersfoort - Nijmegen			1917
Amsterdam - Nijmegen	1889-1899	1899-1914	1911-1939
Arnh: - Nijm:	1879-1885		
Arnh: - Nijmegen	1881-1885		
Arnhem - Nijmegen			1910-1967
Dordrecht - Nijmegen			1913-1951
Eindhoven - Nijmegen			1946
's-Hertogenbosch - Nijmegen			1951 -1966
Nijmegen - Amsterdam			1910-1939
Nijmegen - Arnhem			1912-1966
Nijmegen - Dordrecht			1924-1954
Nijmegen - Eindhoven			1946
Nijmegen - 's-Hertogenbosch			1964-1967
Nijmegen - Kesteren			1915
Nijmegen - Roermond			1951-1965
Nijmegen - Roosendaal			1940-1965
Nijmegen - Rotterdam			1915-1935
Nijmegen - Venlo			1910-1948
Nijmegen - Venlo	1883-1899	1900-1912	
Nijmegen - Wamel		1902-1919	1922-1932
Roosendaal - Nijmegen			1946-1961
Rotterdam - Nijmegen			1913-1939 1970-1973
Tilburg - Nijmegen	1881-1885		1915
Venlo - Nijmegen		1906-1911	1910-1944
Venloo - Nijmegen		1899-1909	
Wamel - Nijmegen			1925-1930

Afbeeldingen 12 overzicht van de Nederlandse spoorweg ambulantstempels. Voor elk type stempel staat de periode waarin het gebruikt is. Deze informatie komt uit "Spoor en Post in Nederland"



Afbeelding 11 Stoomtram Nijmegen - Wamel bij het station van Nijmegen met vlak achter de locomotief de postbagagewagen. Rechts de grootrondstempels Nijmegen - Wamel I en A